

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

© Сенів Л.А., Малиновський Ю.В., 2012

Розглянуто та проаналізовано основні гендерні особливості диференціації доходів населення вітчизняними науковцями у сучасній фаховій літературі. Зосереджено увагу на основному джерелі доходів населення України – заробітній платі, відмінності у розмірах якої залежать від гендерної нерівності. Проаналізовано особливості диференціації доходів населення, що полягає у нерівності прав чоловіків і жінок на забезпечення свого матеріального добробуту.

Ключові слова: диференціація доходів, гендерні особливості, джерела доходів, заробітна плата, гендерна рівність.

GENDER PECULIARITIES OF INCOME DIFFERENTIATION IN UKRAINE

© Seniv L., Malynovskyi U., 2012

Basic gender peculiarities of income differentiation in Ukraine have been considered and analyzed by Ukrainian scientists in the professional literature. An emphasis is made on the main source of income that is salary. The level of salary depends on gender inequality. The analysis of gender peculiarities of income showed that the differentiation in the salary level lies in unequal rights of men and women to provide their welfare.

Key words: income differentiation, gender peculiarities, the source of income, salary, gender equality.

Постановка проблеми. Основною проблемою сьогодення і надалі залишається нерівномірність розподілу доходів між різними верствами населення, що зумовлює соціальну нерівність у суспільстві. Головна причина істотної диференціації доходів населення – недосконала економічна система, основана на різних типах власності, що сприяє відчуженню більшості населення від отримання доходів.

Процес соціально-економічної перебудови, що продовжується в Україні, супроводжується посиленням диференціації населення, одним з проявів якої є гендерна нерівність, яка сьогодні притаманна всім суспільствам незалежно від рівня соціально-економічного розвитку та політичного устрою й особливо гостро проявляється в неоднакових можливостях жінок і чоловіків у сфері освіти, зайнятості та отримання доходів. Саме тому гендерна нерівність є актуальною проблемою сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему диференціації доходів економісти досліджують упродовж кількох століть. В сучасних економічних умовах ця проблема набула ще більшої актуальності і привертає увагу багатьох сучасних економістів.

Значний внесок у дослідження нерівномірності розподілу доходів здійснили такі видатні економісти: В. Петті, А. Сміт, Д. Рікардо, Д.С. Мілль, К. Маркс, М. Туган-Барановський, Дж. Б. Кларк, А.Маршал, Л. Гайек, Дж. Р. Гікс, Дж.М. Кейнс та ін.

Актуальною проблема нерівномірного розподілу доходів населення є і в незалежній Україні, де її активно досліджують Ю. Архангельський, О. Бабак, Г. Волинський, А. Гвелесіані, С. Злупко, Е. Лібанова, І. Луніна, І. Малий, В. Новіков, С. Панчишин, І. Тивончук, Н. Холод та інші.

У сучасній економічній літературі з проблем гендерної економіки недостатньо уваги приділено вивченню джерел доходів чоловіків та жінок, що є основою гендерної диференціації.

Ця тематика заслуговує на увагу, оскільки нерівномірний розподіл доходів населення України, крім низки особливостей, проявляється у гендерній нерівності, яку варто детально розглянути та проаналізувати.

Цілі статті. Метою роботи є вивчення особливостей та видів диференціації доходів населення, які досліджують вітчизняні економісти, і з'ясування гендерних особливостей диференціації доходів населення України в умовах динамічної та нестабільної економічної ситуації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Про майнове розшарування населення вперше згадано у писемних джерелах Стародавнього світу. У найвідомішому першоджерелі Месопотамії “Кодекс законів вавилонського царя Хаммурапі” йдеться про майнове та соціальне розшарування населення того часу.

Давньокитайський мислитель Конфуцій значну увагу приділяв соціально-економічним аспектам державного управління, а саме турботі про народний добробут та забезпечення соціальної стабільності [1]. Отже, майновим розшаруванням та його причинами цікавились ще мислителі Стародавнього світу.

Кожна економічна школа та її прихильники, розглядаючи нерівність у розподілі доходів населення, робили акцент на диференціації окремих джерел доходів, частково розглядали соціальну диференціацію та вплив основних факторів на нерівномірність у розподілі доходів.

Уряд СРСР ігнорував проблему нерівномірного розподілу доходів, хоча у Радянському Союзі чітко простежувались основні види диференціації доходів населення, зокрема і гендерна диференціація доходів.

Сучасні реалії економічного життя вказують на поглиблення майнового розшарування населення та зростання соціальної напруженості в країні. Незважаючи на усвідомлення Урядом незалежної України проблеми поглиблення майнового розшарування та реалізацію політики перерозподілу доходів, загальна диференціація доходів населення посилюється.

Загалом диференціація доходів складається під впливом різноманітних соціально-економічних факторів. До економічних чинників, що сприяють значному розшаруванню населення за рівнем доходів, зараховують: особливості приватизації 1990-х років; масштаби та тривалість кризи 1990-х років; знищення цілих галузей та припинення діяльності більшості державних підприємств; монополізм на ринку товарів і послуг; високий рівень інфляції; високий рівень безробіття; істотні відмінності в оплаті праці між сферами економічної діяльності; наслідки світової фінансової кризи 2009 року тощо. Основою соціальної диференціації доходів населення є передовсім неоднорідність диференціації оплати праці, зумовленої галузевими та кваліфікаційними відмінностями, рівнем освіченості і кваліфікації, працевитістю особи і її мотивацією до праці, професійною ініціативністю і схильністю до ризику, а також походженням, розміром і складом сім'ї, удачею, збігом обставин та належністю до певної статі. Тому проблема гендерної нерівності є основою диференціації доходів населення.

Рівність статей закладена в основу всіх свобод людини. У доповіді про розвиток людини за 2000 рік, підготовленій Програмою розвитку ООН, виділено сім основних свобод: свобода від дискримінації – за ознакою статі, расової, етнічної, національної належності або релігійних переконань; свобода від бідності: право на гідний рівень життя; свобода розвитку і реалізації людського потенціалу; свобода від страху – від погроз, особливої небезпеки, від катувань, свавільних арештів та інших актів насильства; свобода від несправедливості й порушень законності; свобода думки, слова, участі у процесі прийняття рішень і формування асоціацій; свобода достойно працювати, не зазнавати експлуатації [2].

Гендерна рівність (gender mainstreaming) означає, що чоловіки і жінки мають однакові умови для реалізації своїх людських прав та однаковий потенціал для здійснення свого внеску у національний, політичний, економічний, соціальний та культурний розвиток, а також рівні права на користування результатами цього розвитку.

Статті 3, 21, 23, 24 Конституції України закріплюють рівність чоловіків та жінок у усіх сферах життя. Частина третя ст. 24 Конституції України наголошує на тому, що рівність прав жінок і чоловіків забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній та культурній діяльності, у здобутті освіти та професійній підготовці, у праці та винагороді за неї тощо [3].

19 вересня 2008 року під час проведення засідання Національного прес-клубу з проблеми встановлення гендерної рівності було оприлюднено дослідження, проведені Центром соціальних експертиз інституту соціології НАН України, результати яких свідчать, що українці усвідомлюють наявність у суспільстві гендерної нерівності – про це заявили 50 % опитаних. Водночас 60 % респондентів зазначили, що йдеться про обмеження прав саме жінок, а 47 % громадян визнали, що жінкам важче отримати посаду в органах державного управління. Загальний рівень гендерної рівності в українському суспільстві оцінено в 5 балів за 10-бальною шкалою, 5 років тому оцінка була – 4. За результатами дослідження виявлено такі основні прояви гендерної дискримінації: заробітна плата жінок становить 72,5 % від заробітної плати чоловіків; відзначається концентрація жінок у галузях з нижчим рівнем оплати праці; через 20–30 років заробітна плата жінок становитиме лише 40–50 % пенсії чоловіків; праця в домашньому господарстві не враховується як продуктивна, тому й не оплачується і не враховується у пенсійних схемах; серед працівників з вищою освітою 56 % жінок [4].

Відповідно до проекту “Політика гендерного паритету” 28 березня 2011 року на факультеті соціальної педагогіки та психології Запорізького національного університету відбувся гендерний ФОРУМ – 2011 “Реформи та гендерні проблеми суспільства”, на якому розглянули проблеми формування гендерного підходу в Україні. На думку О. Сергєєвої, заступника начальника служби у справах дітей ЗОДА, наявна певна база для роботи структури, яка б займалась гендерними питаннями. За роки незалежності України ця структура реорганізовувалась сімнадцять разів, а з 2010 року була ліквідована, а її функції розподілені між окремими міністерствами.

Отже, проблема гендерної нерівності у нашому суспільстві постає дуже гостро і впливає на всі сфери життя та проявляється, зокрема, у гендерних особливостях диференціації доходів населення України. Особливо чітко проявляються гендерні особливості в розмірах оплати праці чоловіків та жінок.

Сьогодні основними джерелами доходів населення України залишаються заробітна плата (41,65 %), соціальна допомога та інші одержані поточні трансферти (37,04 %), доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості (15,87 %) та доходи, одержані від власності (5,44 %).

Вагомою складовою доходів населення України та основним чинником платоспроможного попиту населення є заробітна плата, яка істотно підвищилась з 2003 р. до 2011 р.: у 2003 р. зросла на 19,8 % порівняно з 2002 р., у 2004 р. – на 23,9 % порівняно з 2003 р., у 2005 р. – на 37 % порівняно з 2004 р., у 2006 р. – на 27,7 % порівняно з 2005 р., у 2007 р. на 36,0 % порівняно з 2006 р., у 2008 р. – на 31,3 % порівняно з 2007 р. З 2008 р. зарплата зменшується: у 2009 р. порівняно з 2008 р. вона зменшилась на 0,29 %, у 2010 р. відносно до 2009 р. зросла на 25,7 % , у 2011 р. зросла на 13,72 % порівняно з 2010 р. Однак відставання України від сусідніх країн не тільки не зменшилось, а й у більшості випадків зросло [5].

В Україні, незважаючи на наявні спеціальні правові гарантії, що забезпечують жінкам рівні з чоловіками можливості в оплаті праці, і надалі спостерігається значна гендерна диференціація. Як підтверджують статистичні дані за 1995–2007 роки, рівень заробітної плати жінок нижчий від рівня заробітної плати чоловіків у середньому на 30 %. Водночас кожне друге домогосподарство в Україні очолюють жінки (у містах – 53 %, у селах – 45 %), частина сімей, де працює лише жінка, становить 14 % [6].

Співвідношення середньої заробітної плати жінок та чоловіків у 2000 р. становило 70,9 %, а у 2010 р. збільшилось до 77,8 %. Відповідно, середня заробітна плата жінок в Україні у 2010 р. була 1974 грн за місяць, а чоловіків – 2538 грн за місяць, тобто різниця становила 1,3 разу. Зауважимо, що поступово ця різниця дещо зменшується, зокрема: у 2001 р. – 69,7 %; у 2002 р. – 69,3 %; у 2003 р. – 68,6 %; у 2004 р. аналогічно до 2003 р. – 68,6 %; у 2005 р. – 70,9 %; у 2006 р. – 72,8 %; у 2007 р. – 72,9 %; у 2008 р. – 75,2 %; у 2009 р. – 77,2 % та у 2010 р. – 77,8 %. Проте однозначно позитивно оцінювати прогрес у цій сфері не можна, оскільки фінансово-економічна криза в Україні призвела до загального зниження реальних доходів населення – як жінок, так і чоловіків, і відповідного згладження відмінностей в рівнях їх середніх заробітних плат.

Варто зазначити, що гендерні відмінності в заробітній платі спостерігаються в більшості країн світу, однак масштаби розривів є значно меншими. Так, співвідношення заробітної плати жінок та заробітної плати чоловіків у деяких країнах за окремі роки становлять: Мексика – 84 % (1998 р.), Бразилія – 82 % (1997 р.), Сінгапур – 85 % (1997 р.), Австралія – 93 % (1993 р.), Чехія – 81,3 % (1996 р.), Польща – 79,0 % (1996 р.), Словенія – 85,4 % (1996 р.), Румунія – 78,6 % (1994 р.). І більше, в усіх згаданих вище країнах спостерігалась тенденція скорочення розриву у заробітних платах працівників різної статі.

Практично у більшості країн світу, а також в Україні, чітко виявляється тенденція до концентрації жінок у галузях і професіях із нижчим рівнем оплати праці. Тому очевидним є факт зниження рівня заробітної плати жінок у разі їх переходу з галузей, в яких домінують чоловіки, в галузі, де більшість працівників – жінки. Так, найвищий рівень оплати праці, а відповідно і її гендерні розбіжності фіксуються у галузях промисловості, особливо тих, які зайняті видобуванням енергетичних матеріалів, що цілком закономірно з огляду на відмінності у професійній структурі зайнятості. Жінки, зокрема, не працюють на підземних роботах, які оплачуються доволі високо.

Для дослідників цієї проблематики цікавим є той факт, що розмір середньої заробітної плати жінок є нижчим навіть у тих галузях, де переважає жіноча праця. Найвища частка зайнятих жінок характерна для сфери соціального забезпечення (82,6 % середньооблікової чисельності працівників галузі), де середня заробітна плата жінок – 85,8 % чоловічої; у фінансуванні, кредитуванні, страхуванні (69,3 % зайнятих) – 65,7 %; громадському харчуванні (71,3 % зайнятих) – 74,5 % середньої заробітної плати чоловіків; торгівлі (65,3 % зайнятих) – 75,7 % заробітної плати чоловіків [6].

Існують також і регіональні відмінності в оплаті праці жінок і чоловіків. Так, у 2010 р. найменшою є гендерна нерівність в оплаті праці у Чернівецькій (93,9 %), Херсонській (92,3 %), Тернопільській (91,8 %), Волинській (90,4 %) та Закарпатській (90,3 %) областях, а також в Автономній Республіці Крим (90,0 %). Найнижчою була різниця у заробітній платі жінок і чоловіків у Чернівецькій області – 112 гривень, а найвищою у Луганській області – 987 гривень, що становить 64,5 %. Міжрегіональна диференціація за цим показником в Україні сягає 9 разів [7].

За галузями, впродовж останніх років, заробітна плата жінок перевищує заробітну плату чоловіків лише у рибальстві. Так, у 2010 р. співвідношення заробітної плати жінок і чоловіків становило 104,9 %. Найнижчою є гендерна нерівність в оплаті праці у сфері охорони здоров'я. У 2010 р. вона становила 90 %. Найвищою ж була у промисловості й становила 68,8 %.

Серед видів промислової діяльності у 2010 р. гендерна нерівність найпомітнішою була у добувній промисловості і становила 54,7 %, а найменшою – у виробництві шкіри – 88,5 %. Різниця в оплаті праці жінок і чоловіків у цих галузях промисловості становила відповідно 1806 гривень та 175 гривень.

На думку Г. Мамонової та О. Піжук, проблема полягає в тому, що жінки вкрай рідко обіймають керівні посади, хоча рівень їх освіти в середньому перевищує рівень освіти чоловіків в Україні. Така ситуація пояснюється тим, що традиції покладання на жінку основного тягаря сімейних обов'язків, безперечно,

відіграють основну роль у тому, що пересічна українська жінка й досі не може досягти тих кар'єрних вершин, що чоловік. Однак не можна нехтувати роллю законодавства, яке гарантує збереження за жінкою робочого місця впродовж трирічного періоду після народження дитини у поєднанні з відсутністю будь-яких обмежень щодо тривалості та кількості оплачуваних відпусток з догляду за хворою дитиною, молодшою від 14 років. Саме це спонукає роботодавців уникати, якщо можливо, приймання на роботу молодих жінок або обговорювати питання щодо відкладання народження дитини.

Ще одним важливим чинником гендерної диференціації заробітної плати є умови праці. Це зумовлено насамперед тим, що законодавство про працю в Україні забороняє використання праці жінок на важких і шкідливих роботах. Чоловіки ж, які працюють на таких виробництвах, отримують пільги і компенсації, що відповідно впливає на рівень їхньої оплати праці. Наприклад, на кінець 2007 р. близько 78 % працівників, зайнятих в умовах, які не відповідають санітарно-гігієнічним нормам (в основних виробничих галузях), і які отримали хоча б один із видів пільг та компенсацій, становили чоловіки. Але у поліграфічній та медичній галузях, а також у легкій промисловості близько 70 % зайнятих на шкідливих виробництвах – жінки [6].

На нашу думку, на гендерні особливості диференціації доходів населення України, зокрема на розмір заробітної плати, безпосередньо впливає тривалість робочого часу. Жінки, на відміну від чоловіків, часто потерпають від вимушеного скороченого робочого дня або робочого тижня, що відображається на розмірі їх заробітної плати.

Гендерні особливості заробітної плати проявляються і у відсутності прагнення жінок шукати додаткову роботу. Це можна пояснити двома основними причинами. По-перше, у жінок, порівняно з чоловіками, більше навантаження домашнім господарством (в середньому пересічна українська жінка витрачає на хатню роботу 21,5 години на тиждень порівняно з 14,5 годин, які приділяють господарству чоловіки). По-друге, у нашому суспільстві поширене переконання у тому, що чоловік має повністю забезпечувати свою сім'ю (так вважають 73,8 % населення). У підсумку, 20,3 % жінок взагалі не цікавить можливість шукати додаткову роботу, серед чоловіків таких 14,3 %. Як підтверджують статистичні дані, ці показники не змінюються протягом певного часу. Хоча прояви гендерної нерівності виявляються в тому, що: 46,6 % жінок хочуть знайти додаткову роботу, не маючи можливості реалізувати своє бажання, на відміну від 43,2 % чоловіків, у яких аналогічні проблеми [6].

На нашу думку, варто проаналізувати інші джерела отримання доходів, відмінності в розмірах яких залежать від особливостей гендерної диференціації доходів населення. На основі статистичних даних зазначимо, що жінки менше прагнуть займатись підприємницькою діяльністю, ніж чоловіки. Так, за даними 2006 р., про своє бажання займатись самостійною підприємницькою діяльністю сповістили 52,1 % опитаних чоловіків і 40,3 % опитаних жінок, з них 33,9 % чоловіків та 24,9 % жінок висловились цілком впевнено. За даними 2007 р., дохід від підприємницької діяльності або самозайнятості жінок становив 80,3 % від відповідного доходу чоловіків [6]. Згідно з даними Державного комітету статистики, у 2011 р. жінки становили 38 % усіх підприємців, які займаються індивідуальною трудовою діяльністю, очолюють 26 % малих підприємств, 15 % середніх, 12 % великих [5]. Отже, менша орієнтація жінок на підприємницьку діяльність також призводить до нижчих доходів

Г. Мамонова та О. Піжук звертають увагу і на те, що жінки мають значно менші доходи від підприємництва і самостійної економічної діяльності. Це зумовлено тим, що переважними сферами жіночого підприємництва, як правило, є торгівля та сфера побутових послуг, які не передбачають великих прибутків, на відміну від чоловічої самозайнятості.

Гендерні особливості диференціації доходів проявляються і в інших основних джерелах доходів, таких як доходи від власності та соціальні трансфери. Суттєво нерівність виявляється у соціальних трансферах, зокрема у пенсіях. Насамперед це пов'язано із відмінностями в оплаті праці, тому, як наслідок, різняться розміри пенсій чоловіків і жінок.

Отже, гендерні особливості диференціації доходів населення проявляються в розмірах основних джерел доходів, а саме у різниці між заробітною платою чоловіків і жінок в 1,34 разу у 2011 р. [5]. Також гендерні особливості диференціації доходів характеризуються певними поглядами у суспільстві щодо забезпечення матеріального добробуту сім'ї чоловіками.

На нашу думку, упровадження державою відповідного гендерного підходу та проведення гендерної політики сприятиме зниженню рівня диференціації доходів населення України.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, особливості гендерної нерівності у розподілі доходів проявляються в розмірах основних джерел доходів населення України, зокрема у різниці між заробітною платою чоловіків і жінок, що становила 1,34 разу у 2011 р.; 38 % усіх підприємців, які займаються індивідуальною трудовою діяльністю, становили жінки, що зумовлює значно менші доходи від підприємницької діяльності, ніж у чоловіків; істотно нерівність виявляється у доходах від власності та соціальних трансферах, зокрема у розмірах пенсій.

Надалі планується дослідження гендерних особливостей диференціації доходів, що сприятиме вдосконаленню проведення гендерної політики держави та забезпечить зниження рівня диференціації основних доходів населення України.

1. *Історія економічних учень: підручник / за ред. В.Д. Базилевича. – К.:Знання, 2004. – 1300 с. – (Класичний університетський підручник).* 2. *Програма розвитку ООН. Основи нового світового порядку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravodom.com>.* 3. *Аналіз економічної активності за статтю [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.* 4. *Проблеми гендерної нерівності в Україні залишаються актуальними // Інформаційно-освітній центр “Жіноча мережа”, 08.09.2008 р., <http://feminist.org.ua/news/s8/example/index.php?id=183>.* 5. *Офіційний сайт Державної служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.* 6. *Мамонова Г.В., Піжук О.І. Гендерні особливості диференціації доходів населення та перспективи забезпечення їх рівності в Україні // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 9. – С. 174–179.* 7. *Праця в Україні у 2010 році: стат. збірник / Державний комітет статистики України; відп. за вип. Н.В. Григорович. – К., 2010. – 206 с.*

УДК 339.138

С.О. Солнцев, А.В. Овчиннікова

Національний технічний університет України “Київський політехнічний інститут”

УПРАВЛІННЯ МАРКЕТИНГОВИМИ РИЗИКАМИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТ

© Солнцев С.О., Овчиннікова А.В., 2012

Розглянуто сутність управління ризиками та підходи авторів до виділення етапів управління ризиками. Запропоновано виділити процес оцінювання ризиків у окремий етап управління ризиками. Розглянуто особливості управління маркетинговими ризиками. Проаналізовано основні стратегії управління ризиками та інструменти управління ризиком у межах кожної зі стратегій, визначено переваги та недоліки їх застосування в Україні.

Ключові слова: ризик, маркетинговий ризик, управління ризиками; оцінювання ризиків, інструменти управління ризиками.

THEORETICAL AND APPLIED ASPECTS OF MARKETING RISK MANAGEMENT

© Solncev S., Ovchynnikova A., 2012

The essence of risk management and approaches of the authors to the definition of stages of risk management have been analyzed. The academicians have different standpoints on separation of the risk management stages. The separation of the process of risk evaluation into separate risk management stage has been proposed. The particularities of the marketing risks management have been analyzed. The main risk management strategies and risk management techniques within each strategy have been examined. The advantages and disadvantages of risk management techniques have been defined. It has been identified that a considerable part of risk management techniques cannot be used in Ukraine because of the missing relevant standard acts. Also, the efficiency of some risk management techniques is lower than in the European countries or USA. Under the conditions of permanent market transformation processes, the companies which provide the risk management services are going to develop.

Key words: risk, marketing risk, risk management, risk evaluation, risk management techniques.

Постановка проблеми. Маркетингове середовище функціонування підприємств постійно змінюється. В умовах адаптації до зовнішнього середовища підприємство повинно постійно корегувати свою діяльність. Але під час прийняття управлінських рішень перед підприємствами постає завдання мінімізації факторів нестабільності, особливо важлива ця проблема при реалізації інвестиційних проектів. Забезпечення низького рівня невизначеності, застосування стратегій та інструментів управління ризиками в змінних ринкових умовах сприяє стабілізації позицій підприємств та формуванню їхньої конкурентоспроможності. Але з метою ефективного застосування інструментів управління ризиками необхідно розуміти їх сутність та обмеження